

Een big is geen ei en een varken geen kuiken:



een analyse van vee in Nederland uit
de perspectieven van literatuur en recht

Emma van Meyeren – 3826031
Liberal Arts and Sciences Thesis
Vakreferent: Frans-Willem Korsten
Begeleider: Herman Hendriks
2014-2015



Universiteit Utrecht

Voorwoord

Dit onderzoek is geschreven als afsluiting van de Bachelor opleiding Liberal Arts and Sciences aan de Universiteit van Utrecht.

Graag wil ik Jiska Streefkerk bedanken voor haar taalkundige bijdrage en mijn tante Geertje Boon en vader Marcel van Meijeren voor nog veel meer dan alleen taalkundige bijdragen.

Sara Elazami is verantwoordelijk voor het ontwerp van het onderzoek en Yuki Kappes voor het ontwerp van de poster, waar ik ook heel dankbaar voor ben. Frans-Willem Korsten ben ik dankbaar voor de inspiratie voor het onderwerp en de vakkundige feedback. Ook Tessa de Zeeuw ben ik veel dankbaarheid schuldig met betrekking tot inspiratie en vakkennis.

Tot slot bedank ik graag mijn opleiding Liberal Arts and Sciences: Herman Hendriks als begeleider van dit onderzoek en Ruben van Doorn en Frank de Haas voor hun geweldige rol als studieadviseurs. De illustraties die gebruikt zijn in dit project zijn gemaakt door Ralph Steadman.



	Inleiding	5
1.	Representatie in literatuur	8
1.1	Verbeelding: expressieve theorie, empathie en gemeenschap	8
1.1.1	Echte wereld, Het werk, Het publiek en De artiest	8
1.1.1a	Mimetische theorie	9
1.1.1b	Pragmatische theorie	9
1.1.1c	Expressieve theorie	10
1.1.1d	Conclusie	10
1.1.2	Het belang van literatuur	11
1.1.2a	Verbeelding	11
1.1.2b	Empathie	12
1.1.2c	Gemeenschap	12
1.2	Representatie: transformatie en antropomorfisme	13
1.2a	Representatie: Antropomorfisme	13
1.2b	Representatie: Transformatie	14
1.2c	Representatie versus Realiteit: de consequenties van representatie	15
1.3	Animal Farm: antropomorfisme en empathie	16
2.	Representatie in recht	20
2.1	Wet Dieren	20
2.1.a	Kaderwet	21
2.1.b	Artikel 1.3: Intrinsieke waarde	22
2.1.c	Reikwijdte	22
2.1.d	Nee tenzij...	22
2.2	Gezondheids- en Welzijnswet Dieren	22
2.2.a	Opbouw en geldigheid van de wet	22
2.3	Besluit houders van dieren	23
2.3.a	Invulling kaderwetgeving	24
2.3.b	Houden van dieren voor landbouwdoeleinden	24
2.3.c	Vee, dieren voor landbouwdoeleinden en productie dieren	25
2.3.d	Productiedieren: Besluit houders van dieren versus artikel 3:2 lid 1 BW	26
2.4	Wetgeving toegepast: Agruniekrijnvallei voer versus Givar	26
2.5	Conclusie	29
3.	Herdenken van het productiedier	30
3.1	Conflicten	30
3.2	Common Ground	31
3.3	More Comprehensive Understanding	32
	Conclusie	35
	Bibliografie	37

Inleiding

Dieren zijn de grote morele blinde vlek van onze maatschappij. Een uitgeputte circusolifant vinden we zielig, maar we blijven naar het circus gaan. Vijftig kippen op één vierkante meter die elkaar aanvallen uit pure wanhoop is ook zielig, maar de Albert Heijn verkoopt er niet minder kilo-knallers om¹. Sinds Peter Singer's *Animal Liberation* (1975) is er binnen de wetenschap sprake van een paradigmaverschuiving.² Algemeen wordt nu aangenomen dat de verschillen tussen mens en dier in ieder geval in zekere mate intellectueel niet gerechtvaardigd kunnen worden. In 2013 werd de film *Blackfish* een hit. In deze film was de mega-industrie van seaworld (inclusief systematische mishandeling van orka's) te zien. Ook konden wij in deze film zien dat onderzoek uitgewezen heeft dat orka's bepaalde hersenonderdelen hebben die ontbreken bij de mens. Beargumenteert kan dus worden dat orka's (net als sommige andere dieren) over hersenactiviteit beschikken waar wij geen beschikking over hebben. Dat is op zijn minst problematisch, want de categorisatie mens-dier is onder andere gebouwd op de idee dat wij intellectueel superieur zijn aan dieren.

Afgezien van het feit dat wij niet kunnen volhouden dat wij over meer intellectuele capaciteiten beschikken dan alle dieren, is ook de idee van superioriteit an sich al meermaals problematisch gebleken. Is het verantwoord om bepaalde dieren die minder intelligent zijn dan wij te behandelen als product? Ook dieren met een lagere intelligentie (kippen bijvoorbeeld), zijn in staat om te voelen – net als wij. In wetenschappelijke sfeer is er - ondanks de zojuist geconstateerde paradigmaverschuiving - toch nog sprake van een heftige discussie. Opvallend genoeg gaat het hier niet per se om een discussie tussen voor- en tegenstanders van de idee dat ons denken over dieren moet veranderen (ik zou zelfs willen zeggen: uit intellectueel standpunt valt dit niet meer te ontkennen) maar het gaat vooral om een strijd tussen de voorstanders van dit idee.³ Want als wij de situatie van het dier willen veranderen: hoe geven wij dit dan precies vorm? Grote discussie bestaat rond het demarcatieprobleem: i.e. waar trekken wij de grens van de personifiëring van dieren? Moet de grens tussen mens en dier worden doorbroken enkel voor dieren waar wij ons als mens mee kunnen identificeren: intelligente dieren met een hoge graad van zelfbewustzijn. Of moet deze grens totaal doorbroken worden en moet men geen onderscheid maken tussen mens en mier?

¹ <http://www.cbs.nl/nr/exeres/9F636E60-5A8D-42B9-9493-C029CD278D62.htm>

² <http://media.leidenuniv.nl/legacy/Darwin%20%20dier%20en%20recht.pdf>

³ o.a. : Peter Singer, 1975; Tom Regan, 1983; Martha Nussbaum, 2004; Jacques Derrida, 2008, Kelly Oliver, 2009.

Ook op maatschappelijk niveau is op dit gebied al veel veranderd. Nederland kent partijen zoals GroenLinks en de Partij voor de Dieren die zich actief inzetten om de bescherming van dieren te verbeteren.⁴ Maar erkend dient te worden dat er in de praktijk voor veel dieren nog weinig veranderd is. Veganisme is hip, en wordt algemeen erkend als een levensstijl, maar toch blijft het in de marge zitten: de meerderheid van de Nederlanders eet nog volop dierlijke producten.⁵ Grote veranderingen in de manier waarop de Nederlander over dieren denkt zijn er eigenlijk nog niet, en dit zou natuurlijk best eens verbonden kunnen zijn met het feit dat er ook nog geen wetenschappelijke consensus is over de verhouding tussen mens en dier.

Dit onderzoek zal de verhouding tussen mens en dier in Nederland bespreken door op zoek te gaan naar mogelijke verbeteringen voor het lot van vee. Dit zal gedaan worden aan de hand van de inzichten uit de literatuurwetenschap en de rechtswetenschap. Vee vormt een speciale en kwetsbare categorie dieren die er niet enkel zijn voor ons vermaak (zoals huis- of circusdieren, of de orka's in sea-world) maar ook voor onze voedselproductie. Zij vormen daardoor een belangrijk onderdeel van onze economie. Zij worden verkocht als een product, maar zijn ook een levend wezen. De hoofdvraag van dit onderzoek is:

Hoe kan het lot van vee in Nederland worden verbeterd?

Het veranderen van het lot van vee in Nederland is complex omdat het een wisselwerking beslaat tussen cultuur (hoe denken wij over dieren) en wat ik bij gebrek aan betere benaming praktijk zal noemen (wat is de situatie van dieren). De praktijk kan niet veranderen als de cultuur niet verandert, maar de cultuurverandering komt ook moeizaam op gang zonder praktische veranderingen.

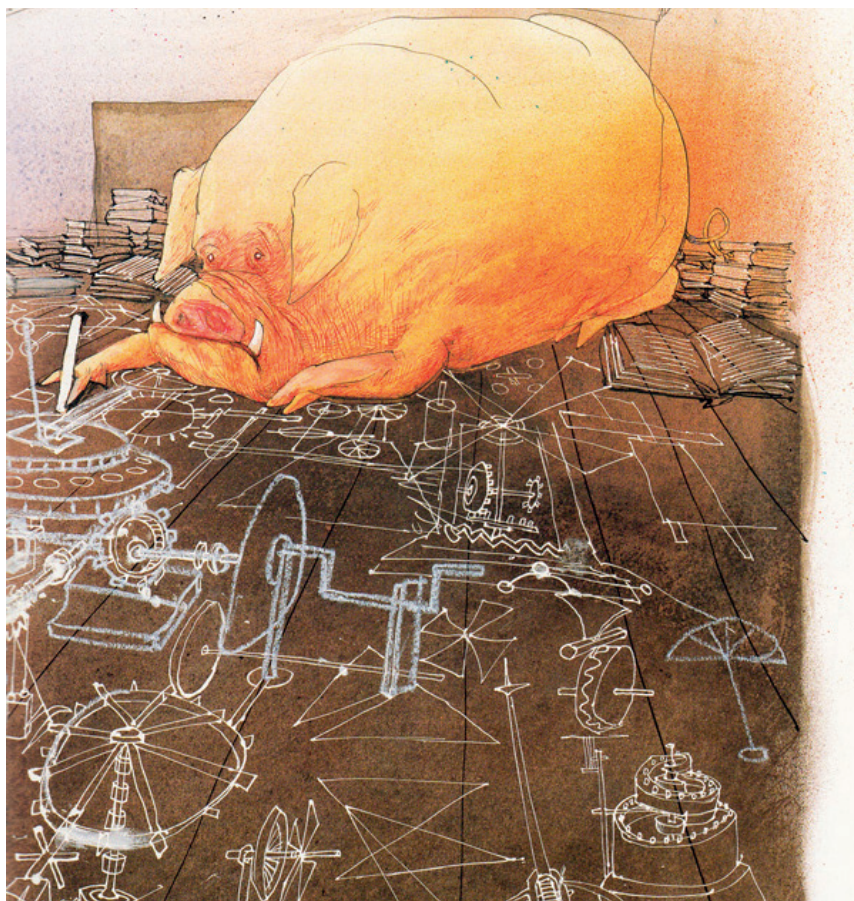
In de praktijk vraagt de maatschappelijke problematiek rondom de bescherming van vee om wetgeving. Onze wetten zijn een weerspiegeling van wat wij samen beslissen wat rechtvaardig is. Belangrijk is om altijd in het oog te houden dat de wet dus niet per se altijd de hoogste moreel verantwoordelijke opties weerspiegelen. Wetgeving wordt geleid door wat wij als normaal beschouwen, een cultuurcriticus is altijd op haar hoede voor het woord normaal.

⁴<http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2013/06/14/kabinetsstandpunt-omvang-intensieve-vee-houderij.html>

⁵ <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37154&D1=0-28,37-54&D2=81-109&HDR=T&STB=G1&VW=T>

In onze democratie zal er geen draagvlak zijn voor het veranderen van wetgeving rondom veehouderij zolang er niet bij een meerderheid van ons parlement de overtuiging bestaat dat de huidige verhouding tussen mens en dier onrechtvaardig is: een verschil in onze cultuur zal dus teweeg gebracht moeten worden. De verbeeldende functie van literatuur is hier bij uitstek een middel voor. Maar, hoe overtuigend een ethicus of cultuurcriticus of socioloog ook kan uitleggen dat de verhouding tussen mens en dier een sociaal construct is, en ethisch onverantwoord: een sociaal construct breek je niet over nacht. Er zal dus eveneens een omslag in onze praktijk tot stand gebracht moeten worden: wetgeving moet een leidende rol vormen in een betere toekomst voor het Nederlandse vee.

Wetgeving en cultuurcritici hebben elkaar nodig om problemen op te kunnen lossen.



1. Representatie in literatuur
- 1.1 Verbeelding: expressieve theorie, empathie en
gemeenschap
- 1.1.1 De echte wereld, Het werk, Het publiek en
De artiest

Om te kunnen spreken over de werking van literatuur in relatie tot maatschappelijke problematiek is het belangrijk eerst te kijken naar het veld waarin het literaire werk zich bevindt. Een literair werk bestaat niet in een vacuüm: het is geschreven door een schrijver (met een te onderscheiden achtergrond), wordt gelezen door een publiek van lezers (met een te onderscheiden achtergrond) en bestaat in een echte wereld die in historisch en cultureel opzicht kan variëren. Een gangbare gedachte is dat een literair werk een reflectie is van de echte wereld omdat de schrijver deel uitmaakt van deze wereld, en dat de lezers daardoor inzicht kunnen vergaren over de wereld: zowel over hun eigen wereld en realiteit als over andere werelden en realiteiten. Dat doet zich bijvoorbeeld voor als zij een historische roman of een werk uit een andere cultuur lezen, en kan ook bij science fiction en fantasy het geval zijn.

Deze gedachte is echter niet altijd de meest gangbare gedachte geweest (Abrams 3). M.H. Abrams brengt in zijn inmiddels klassieke studie *The Mirror and the Lamp* het complexe veld van literatuurkritiek onder in vier hoofdcategorieën: de mimetische, pragmatische, expressieve en objectieve theorie. Hoewel er dikwijls uitgebreide kritiek is geuit op dit werk (voornamelijk op de objectiviteit die het werk veronderstelt, maar ook op zijn historische aanpak⁶) is *The Mirror and the Lamp* wereldwijd een standaard werk geworden, zowel in het onderwijs als onder critici (van Rooden 67). Aangezien Abrams de objectieve theorie afzondert van de overige drie (omdat deze theorie ervan uit gaat dat een literair werk objectief kan worden beschouwd als iets wat los staat van haar omgeving⁷) zullen wij enkel de eerste drie theorieën bespreken.

⁶ Aukje van Rooden zet deze kritiek in haar artikel *Magnifying the Mirror and the Lamp: A Critical Reconsideration of the Abramsian Poetical Model and its Contribution to the Research on Modern Dutch Literature* uiteen. Zij wijst onder andere op de gewoonte in Nederlandse literatuurkritiek om het historische aspect uit Abrams werk te halen, zoals professor Söttemann dit deed. Ook wijst zij op de problemen die Abrams theorie veroorzaken in de kritiek op moderne werken. Hoewel Söttemann andere termen voor zijn hoofdcategorieën zonder historische inslag gebruikte, bleef het idee hetzelfde en kan de theorie toepasbaar blijven hoewel de kritiek terecht is. De objectiviteit of neutraliteitsclaim uit Abrams werk (die literatuurwetenschappers terecht tegen de schenen schopt) hoeft ook geen obstakel te vormen in dit onderzoek. Ik volg hierin graag Dorleijn van den Akker die het werk als generatierend bestempelde maar aangaf dat dit het werk niet nutteloos maakt: "Dit model kan goed werken als instrument voor karakterisatie. Het geeft ons iets om aan vast te houden en wat als uitgangspunt gebruikt kan worden om de noodzakelijke verschillen te ontdekken" (van Rooden 69). Bovendien heeft dit onderzoek niet tot doel verschillende soorten literatuurkritiek uiteen te zetten maar juist als doel een algemeen beeld te schetsen van hoe een literatuurcriticus een specifieke casus (representatie van vee in dit geval) zou bekijken—Abrams is hier een goed aanknopingspunt voor.

⁷ De objectieve theorie valt samen met een school van literatuurkritiek waar wij in dit onderzoek geen aandacht aan zullen besteden vanwege de scope van het werk.

1.1.1a Mimetische theorie

Abrams begint zijn overzicht met de periode van de oude Grieken tot de Renaissance. De mimetische theorie (8) komt vooral goed naar voren in Plato's theorie van de drie categorieën. De hoogste categorie is daarin de categorie van de ideeën. Hieruit wordt de categorie van het natuurlijke, de zintuigelijk waarneembare wereld afgeleid. Hieruit wordt ten slotte de derde categorie afgeleid: de wereld van schaduwen en afbeeldingen (kunst). Voor de Grieken was kunst dus geen secundaire categorie in de orde der dingen, maar zelfs tertiair: kunst zal je nooit naar het Ware of Echte brengen, het weerspiegelt enkel het ware. In deze zin is kunst dus eigenlijk maar een slap aftreksel. De dichter is "driemaal verwijderd van de Koning en van het Ware" (Plato 597) Abrams laat zien dat de idee van kunst als imitatie zo voor de hand liggend bleef in de eeuwen na Plato dat het nauwelijks besproken of bewezen hoefde te worden (Abrams 11). In de mimetische theorieën bleef de wisselwerking tussen "de wereld" (universe) en "het werk" (werk) centraal staan (zie Figuur 1).

1.1.1b Pragmatische theorie

Rond 1580 begint hierin een verschuiving zichtbaar te worden. Sir Philip Sidney's beroemde *The Apologie for Poetry* markeert het begin van een focus op "het werk" versus "de artiest" en "het publiek" in plaats van "het werk" versus "de wereld" (Abrams 14). De idee van imitatie blijft bestaan, maar hierbij komt de nadruk te liggen op het effect wat deze imitatie heeft op het publiek. Literatuur kan "het publiek" beïnvloeden en iets leren, het heeft een sociaal en moreel effect. Abrams noemt dit de pragmatische theorie (15). Belangrijk is dat er vanaf dit moment ook een beweging te herkennen valt die zich afzet tegen de idee dat kunst slechts een kopie is van de werkelijkheid: "om te kunnen onderwijzen moeten dichters niet slechts kopiëren wat is, wat is geweest of wat zal zijn, maar enkel laten zien wat zou kunnen zijn en wat moet zijn zodat de objecten van imitatie een moreel doel kunnen garanderen" (Abrams 15)⁸. Hoewel er nog steeds gesproken wordt van imitatie wordt er een eerste stap richting meer dan imitatie gezet. Dit betekent bovendien ook dat literaire teksten anders beschouwd gaan worden dan historische of filosofische. De taak om het morele vermogen te vergroten wordt in het bijzonder aan de dichter toebedeeld.

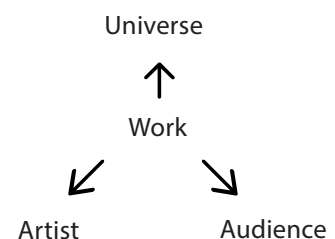
⁸ Alle citaten in dit hoofdstuk zijn vertaald door de schrijver van deze scriptie.

1.1.1c Expressieve theorie

Hoewel in de tijd van Sir Philip Sidney de nadruk nog wordt gelegd op literatuur als een kopie van de natuur (Abrams 18), treedt hierin duidelijk een verandering op in de Romantische traditie (Abrams 22). Binnen de Romantische literatuurtheorie wordt het evident dat de auteur het belangrijkste uitgangspunt is. "Het werk" wordt nu voornamelijk gezien als het interne dat extern gemaakt wordt door een creatief proces dat wordt aangedreven door de gevoelens, percepties en gedachtes van "De artiest" (Abrams 22). Dit komt sterk naar voren in de Preface to *Lyrical Ballads* van Wordsworth, waarin hij niet alleen uiteenzet wat de bedoeling is van de gedichten in deze bundel, maar ook wat literatuur in het algemeen is: "Literatuur is de spontane overloop van krachtige gevoelens: zij komt voort uit emoties die bijeenkomen in een moment van rust" (Wordsworth 573). Literatuur is niet langer iets wat de werkelijkheid moet weerspiegelen, maar een expressie van het innerlijke: het is een origineel in plaats van een kopie. Abrams definieert dit als de expressieve theorie. Dit verklaart ook de titel van zijn werk: *De spiegel en de lamp*. Het literaire werk verandert van een kopie (een spiegel), naar een creatie (een lamp die met uniek licht schijnt).

1.1.1d Conclusie

Hoewel variaties op deze theorieën van alle tijden zijn en geen enkele tijdsperiode en gedachtegang volledig afgebakend kan worden, is Abrams' overzicht van groot belang. Verschillende scholen zullen altijd verschillende ideeën hebben over de werkzaamheid van de diverse elementen van deze theorieën, maar het benadrukken van en het nadenken over deze wisselwerkingen brengt ons al veel te weten. Het onderscheiden van "Het werk", "De echte wereld", "De artiest", en "Het publiek" kan voorkomen dat wij het werk aanzien voor de echte wereld, of de opinie van de artiest voor een ware representatie van de echte wereld. Interessant is hierbij om te zien dat het werk altijd als het ware tussen het publiek en de echte wereld instaat. Niet als een absolute sleutel of instrument tot deze echte werkelijkheid, maar wel als een expressie die mogelijk iets kan zeggen of iets kan vertellen. Een expert op het gebied van deze plek van "het werk" en wat dit zou kunnen betekenen voor ons is Martha Nussbaum.



Figuur 1: Abrams p. 6

1.1.2 Het belang van literatuur

In haar beroemde werk *The Narrative Imagination* pleit Martha Nussbaum, filosofe en rechtsethica, voor de belangrijke rol die literatuur heeft voor de ontwikkeling van leerlingen in het hoger onderwijs. Volgens Nussbaum dient het creëren van “wereldburgers” doel te zijn van het hoger onderwijs en kan literatuur ons hierin helpen omdat het ons elkaar doet begrijpen (Leitch 2302). Aan de hand van begrippen als verbeelding, narrative play, empathie, compassie en gemeenschap zet zij uiteen wat de positieve functie van het lezen van literatuur is. Hiermee legt Nussbaum de nadruk op de morele functie van literatuur. Hoewel *The Narrative Imagination* niet expliciet over de verhouding tussen mens en dier gaat, maakt Nussbaum wel een aantal interessante opmerkingen die kunnen wijzen op het gebruik van haar theorie voor de verhouding tussen mens en dier. Zo spreekt zij over “een set ledematen” op pagina 2309 en spreekt zij over een ding (een ster) op pagina 2310, als voorbeelden van haar begrippen ‘verbeelding’, ‘empathie’ en ‘gemeenschap’. Dit toont aan dat Nussbaum haar theorie niet enkel focust op mensen.

1.1.2a Verbeelding

In haar uitleg van de werking van de verbeelding gaat Nussbaum terug tot de tijd waarin een kind verhaaltjes te horen krijgt van zijn of haar ouders. Als voorbeeld noemt zij het kinderrijmpje: *Twinkle twinkle little star / How I wonder what you are*. Dit is een goed voorbeeld van een simpel rijmpje dat uitdaagt tot het denken over een ander, of in dit geval iets anders. Op jonge leeftijd ontwikkelt zich het besef dat “Ik” niet de enige ben met een beleving van deze wereld. Verhalen geven een kijkje in het innerlijk leven van anderen, zoals besproken in de expressieve theorie van Abrams. Deze informatie is niet zomaar beschikbaar. Slechts door het creëren en delen van verhalen, ervaringen en emoties kunnen we iets leren over de innerlijke ervaringen van anderen. Deze toegang tot de ander krijgen wij via de verbeelding: “De conclusie dat de set ledematen⁹ die voor mij staat emoties en gevoelens en gedachtes heeft net zoals ik die heb, zal niet gemaakt worden zonder de training van de verbeelding zoals het vertellen van verhalen deze bevordert” (Nussbaum 2309). Bovendien geeft de verbeelding niet alleen inzicht in bepaalde andere gedachten en gevoelens van anderen, maar ook in het besef dat de echte gedachten en gevoelens van anderen onbereikbaar zijn: “de ander” is complex en diep, en verdient respect.

⁹ Hoewel Nussbaum op verschillende momenten wel over enkel de mens of mens en dier spreekt, is het opvallend dat ze hier begint met het spreken over “een set ledematen” waar zowel mensen als een grote categorie dieren onder valt.

1.1.2b Empathie

Dit besef kan vervolgens gevoelens van sympathie, empathie en compassie opwekken in de ontwikkeling van mensen. De literaire verbeelding brengt een intense bezorgdheid of medeleven met de karakters uit het verhaal naar boven. Verhalen geven niet alleen inzicht in standaardemoties zoals blijheid of boosheid, maar geven ook inzicht in meer complexe structuren zoals moed en doorzettingsvermogen. Als kinderen deze meer complexe structuren gaan onderkennen, ontwikkelen ze compassie: "Compassie betekent dat je erkent dat een ander persoon, die op sommige manieren hetzelfde is als jezelf, aanzienlijke pijn of tegenslag heeft gevoeld waar deze persoon niet, of niet helemaal, zelf de schuld aan heeft" (Nussbaum 2310). Wanneer zo het morele vermogen ontwikkelt wordt om te verbeelden hoe het zou zijn om in de schoenen te staan van degene die lijdt, dan noemen wij dit empathie.

1.1.2c Gemeenschap

Een heel belangrijke voorwaarde voor empathie is volgens Nussbaum het ontwikkelen van een bepaalde mate van persoonlijke kwetsbaarheid. Zoals Nussbaum uitlegt: "Om te kunnen reageren met compassie, moet ik bereid zijn om met de gedachte te spelen dat ik ook de persoon zou kunnen zijn die lijdt. Het is onwaarschijnlijk dat ik dit zal doen als ik ervan overtuigd ben dat ik boven het gewone sta en mij niets kan overkomen" (Nussbaum 2311). Men zal daarnaast een bewustzijn moeten ontwikkelen van de idee dat ook zij die het goed voor elkaar hebben niet boven de mensen verheven zijn. We zijn allemaal afhankelijk van factoren waar we geen invloed over hebben. Degenen die we compassie bieden (de mensen van wie wij denken dat wij ook hen hadden kunnen zijn) die beschouwen we als leden van onze "gemeenschap". Enkel zij die zich in onze gemeenschap bevinden bieden wij ware empathie, en het moge duidelijk zijn dat deze kring geen natuurlijk gegeven is. Deze is voor ieder anders, en veranderingen in de algemeen geaccepteerde "gemeenschap" zijn in de geschiedenis te erkennen.

Dit brengt ons wat onze casus betreft bij een belangrijk knelpunt: kan een dier behoren tot de gemeenschap? Is empathie voor een dier mogelijk? Kan ik mij voorstellen hoe het is om een varken te zijn? Denk ik dat het lijden van een kip ook mij zou kunnen overkomen? Zoals Nussbaum aangeeft, gaat compassie noodzakelijkerwijs samen met demarcatie. Het tonen van empathie blijkt moeilijk te zijn als het gaat om mensen van een andere etniciteit, geslacht of seksuele oriëntatie, omdat de idee dat men opeens een andere huidskleur

Lezen van literatuur



Gebruik van verbeelding



Lezen van literatuur



Vormen van gemeenschap

Figuur 2: Nussbaum

of geslacht krijgt onwaarschijnlijk is (2311). Dit gaat natuurlijk nog meer op voor het gapende gat van empathie tussen dier en mens. Nussbaum benadrukt dat juist op deze punten de kracht van de verbeelding belangrijk is. Want inderdaad, de kans dat ik verander in een kip of varken is klein, maar ik zou me desondanks wel kunnen verbeelden hoe het is om een kip of varken te zijn.

1.2 Representatie: transformatie en antropomorfisme

De ideeën zoals zojuist uiteen gezet aan de hand van het werk van Abrams en Nussbaum zijn niet specifiek gericht op begrip tussen mens en dier. Abrams' werk focust zich vooral op een meta-niveau. Hij probeert te laten zien dat literatuur op verschillende manieren beschouwd kan worden. Nussbaum's werk richt zich vooral op de functie van literatuur op de ontwikkeling van de mens, en op begrip tussen mensen onderling. Beide ideeën zijn echter van groot belang voor ons begrip van de rol die literatuur kan innemen in het ontwikkelen van de menselijke ideeën omtrent "het dier". Niet voor niets gaan veel van de kinderverhalen die Nussbaum zo vitaal beschouwt over dieren. Er bestaan talloze kinderverhaaltjes die geschreven zijn uit de point of view van dieren. De rol van literatuur in ons begrip van het dier zullen wij bespreken aan de hand van verschillende literaire methoden zoals transformatie en antropomorfisme. We zullen kijken wat dit kan betekenen voor ons begrip van "het dier".

1.2a Representatie: antropomorfisme

Een van de manieren om dieren in literatuur te representeren is door de karakters die dier zijn te representeren als een soort mens (Simons 116). Dieren hebben in dit soort verhalen vaardigheden die wij normaal enkel aan de mens toeschrijven, en waarvan wij soms niet weten of dieren dit ook kunnen. Of het dier in het echt deze vaardigheden heeft, doet er echter niet toe. De dieren praten bijvoorbeeld met elkaar, ze hebben rede en beweegredenen om bepaalde dingen te doen, ze ervaren emoties zoals mensen en ze hebben bepaalde doelen voor ogen. Hierbij is het ook typerend dat bepaalde dieren vaak bepaalde eigenschappen krijgen: leeuwen zijn sterk, olifanten zijn dom, muizen zijn behendig en honden zijn trouw en slim.

John Simons is kritisch over deze vorm van representatie, aangezien zij tenslotte getekend zijn door menselijke ervaringen. Wij weten niet altijd in hoeverre dieren bovenstaande vaardigheden bezitten, en het is de vraag of het ontbreken van deze vaardighe-

den een (goede) reden zou kunnen zijn om geen empathie te tonen voor het dier. Toch erkent Simons ook hoe betekenisvol een antropomorfe weergave van een dier kan zijn. Deze representatie toont aan dat “vergelijkbare soorten gedrag erkenbaar zijn in mensen en niet-mensen en het laat onze gedeelde emotionele reacties zien” (Simons 116). Het is belangrijk om te erkennen dat onze ervaring in de wereld altijd gebonden is aan menselijke condities, en dat taal daar deel van uitmaakt (Simons 86). Taal is ook precies datgene wat wij niet delen met dieren (wij kunnen niet met hen praten) en dit kan representatie beslechten. Dit neemt niet weg dat het onze manier is om anderen te representeren. We kunnen via de antropomorfe representatie dan wel niet een niet-menselijke kijk op de wereld zien maar het geeft ons wel “de mogelijkheid om onszelf als dier voor te stellen en het dier als onszelf, wat betekent dat het, meer dan enige ander narratieve vorm, een manier van zien mogelijk maakt die buitengewoon krachtig is” (Simons 118). Deze manier van representatie komt heel duidelijk naar voren in George Orwell’s *Animal Farm* en zal in paragraaf 1.3 nader geduid worden.

1.2b Representatie: transformatie

Simons bespreekt nog een andere vorm van representatie van het dier, die ernaar streeft de grens tussen dier en mens volledig te vervagen (Simons 140). Hoewel in de vorige paragraaf is aangegeven dat wij gebonden zijn aan onze menselijke condities, toont Simons aan dat juist deze condities, en de taal en tekst die wij gebruiken om deze te uiten, naar voren komen als gebruik gemaakt wordt van transformatie. Als we het hebben over een mens die verandert in een kip, of een half mens half paard, weten we dat dit niet echt bestaat. Toch laat het belangrijke dimensies zien van wat dieren zijn en vooral van waar wij hen plaatsen in onze cultuur. Als voorbeeld geeft Simons Circe’s betovering in Homerus’ *Odyssee*, waarbij slachtoffers in varkens veranderd worden, maar zich wel hun menselijke staat kunnen herinneren: “en zij hadden hoofden, en stemmen, en staarten, en de vorm van zwijnen—maar hun geest bleef onveranderd.” (Simons 141) Dergelijke representaties zorgen ervoor dat wij nadenken over wat een dier is en kan, en doen ons beseffen dat wij geen toegang hebben tot de werkelijke beleving van het dier: “De niet-mens dwingt ons om na te denken buiten onze taal en tekst, en biedt ons een manier van verbeelding aan die niet enkel de grenzen van “soort” overstijgt, maar ook tussen de gesloten formele wereld van taal, richting de materiele wereld waarin taal zich bevindt” (Simons 172). Het belangrijkste wat Simons uiteindelijk duidelijk probeert te maken met dit hoofdstuk,

is dat teksten dieren kunnen transformeren, en dat juist deze transformatie tekenend is voor de werkelijkheid, aangezien dieren ook getransformeerd worden in de wereld buiten de tekst. In onze beleving van dieren vindt altijd transformatie plaats: wij hebben geen toegang tot de ware beleving van het dier. Daarom zal iedere - biologische, literaire, of rechtswetenschappelijke - representatie van het dier, altijd een transformatie of vertaling zijn. De kritische lezing van representatie door transformatie zoals meermaals uitgevoerd door Simons in zijn hoofdstuk kan ons dus iets leren over hoe wij dieren beschouwen. Het kan een licht schijnen op onze waarneming van het dier. In deze zin is het een goed voorbeeld van Abrams expressieve theorie.

1.2c Representatie versus realiteit: de consequenties van representatie

Inzake de representatie van het dier in literatuur, is het belangrijk ons af te vragen hoe dergelijke representaties zich verhouden tot de realiteit. Fictie is immers niet hetzelfde als de realiteit. Zoals Steve Baker aangeeft in zijn introductie *Animals, Representation and Reality* hoeven wij representatie niet op exacte wijze te begrijpen. Een neurologisch onderzoek naar het brein van een dier of elk ander zoölogisch onderzoek van een dier is immers ook altijd een representatie. "Het menselijke begrip van dieren wordt altijd vorm gegeven door representatie en niet door de directe ervaring van dieren" (Baker 191). Een uitstekend voorbeeld hiervan is ook ons rechtssysteem en de wetten die regels omtrent dieren vastleggen. Hierover volgt later mee.

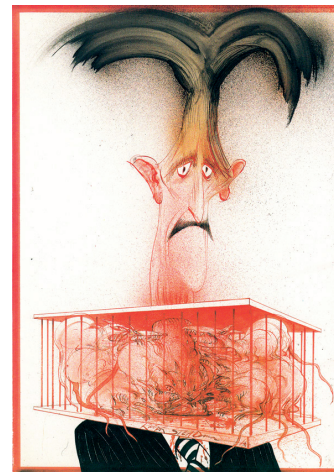
Zoals ook de titel van Simons werk (*Animal Rights and the Politics of Literary Representation*) aangeeft, is representatie een politiek geladen middel. Representatie staat in directe wisselwerking met macht. Dit geldt niet alleen voor literaire representatie. De manier waarop niet-blanke Nederlanders gerepresenteerd worden in de media¹⁰ en de manier waarop vrouwen gerepresenteerd worden in films¹¹ zijn hier ook goede voorbeelden van. Wel of niet gerepresenteerd worden en de manier waarop representatie plaats vindt, heeft vergaande gevolgen. Ook Baker geeft aan dat representatie in veel gevallen, maar zeker ook in het geval van de situatie van dieren, van groot belang is en consequenties met zich meedraagt (197). Het in eerste instantie representeren en in tweede instantie positief representeren van het dier kan dus een actief middel zijn om een verandering teweeg te brengen in de situatie van het dier. Zoals Baker aangeeft gebruikt Simons, net als andere schrijvers

¹⁰ <http://www.kritischestudenten.nl/krantje-boord/winter-2014/racisme-de-nederlandse-media/>

¹¹ "Female characters accounted for only 15% of protagonists in the 100 highest-grossing domestic films of 2013" in: *It's a Man's (Celluloid) World*: http://womenintvfilm.sdsu.edu/files/2013_It%27s_a_Man%27s_World_Report.pdf

over literaire representatie van het dier, vaak de uitspraak: "a way forward" (Baker 194). Dit geeft aan dat de representaties een ethisch doel hebben en nuttig zijn, zij worden niet enkel besproken omdat ze in esthetisch of literair opzicht hoogwaardig zijn.

Waar het in dit hoofdstuk om gaat is de creatieve representatie van dieren. Deze representatie kent eigen specifieke aspecten die te onderscheiden zijn van andere representaties, zoals biologische of juridische. Robert McKay beargumenteert in zijn *Getting Close to Animals with Alice Walker's The Temple of My Familiar* dat een literair auteur de strekking van taal en andere menselijke representaties kan ondermijnen door als barrière te functioneren voor het sympathiserende begrip van niet-menselijke dieren (Baker 198). Hierin zijn duidelijk de reeds besproken ideeën van Nussbaum over empathie te erkennen. Literaire of creatieve representatie kan een speciale rol vervullen in het begrijpen van- en sympathiseren met anderen, zo ook dieren. Een voorbeeld van hoe zo'n representatie bovenstaande theorie kan uitdragen zal besproken worden aan de hand van George Orwell's *Animal Farm*.



1.3 Animal Farm: antropomorfisme en empathie

George Orwell's *Animal Farm: A Fairy Story* is een klassieke roman over een boerderij waar de boerderijdieren een revolutie beginnen tegen de onderdrukking en slechte behandeling door de mens. De revolutie die eerst vrijheid brengt voor alle dieren, verandert echter snel genoeg in een nieuwe vorm van onderdrukking waarin de varkens alle macht opeisen en de andere dieren het zware werk laten doen. De in 1945 gepubliceerde roman staat algemeen bekend als een kritiek op de Sovjet-Unie, waarin de mensen het kapitalistische Westen voorstellen, de varkens de Sovjetleiders en de rest van de dieren de bevolking onder het Sovjetregime. Het boek kan echter ook letterlijk gelezen worden, als een verhaal over vee dat wilt ontsnappen aan de tirannie van de mens. Orwell heeft zijn verbeelding van de karakters (de dieren) duidelijk op antropomorfe wijze vormgegeven. Door het verhaal heen komen wij eigenschappen van de dieren tegen die wij normaal aan mensen berekenen. Vanaf de eerste pagina is het duidelijk dat wij het verhaal verkrijgen vanuit het perspectief van één van de boerderijdieren. We zien dat er een sociale orde bestaat onder de dieren (voor Old Major heeft ieder dier bijvoorbeeld respect) en dat er communicatie bestaat onderling. Ook wijst het feit dat de dieren samenkomen in de eerste pagina's erop dat er doelbewuste handelingen verricht worden. De dieren worden aan ons voorgesteld door een beschrij-

ving van hoe zij de bijeenkomst betreden. Aan de beschrijving hiervan kunnen wij twee conclusies verbinden. Ten eerste worden de dieren op zeer antropomorfe en “beschaafde” wijze beschouwd: “de kippen strijken neer” en “de duiven fladderden op de spanten”, merrie Clover heeft “nooit echt haar figuur terug gekregen” na haar vierde veulen en de ezel Benjamin is vaak cynisch (6). Dergelijke omschrijvingen zorgen ervoor dat de dieren gelijk een bepaalde menselijkheid, respect en beschaafdheid verkrijgen in hun representatie. Ten tweede wordt het duidelijk dat ook de verteller een bepaalde intelligentie en vermogen tot reflectie bezit. Op het begin is deze verteller een toeschouwer, maar later verandert deze naar het varken (Old Major). De vertelstijl blijft ook uit de mond van het varken intellectueel. De focalisatie is niet te onderscheiden van een menselijke. Dit in tegenstelling tot focalisatie die wij wel eens tegenkomen in kinderboeken of films met bijvoorbeeld honden in de hoofdrol. Het dier is in deze roman duidelijk in staat meer te denken en doen dan “eten, eten, eten, slapen, slapen, slapen, spelen, spelen, spelen.”

Vanaf pagina zeven wordt ook een ander onderdeel van de doelen en competenties van de dieren duidelijk. Het gaat hier om politiek bewuste dieren: ware activisten! Het varken Old Major noemt zijn mede-dieren comrades en houdt een speech met duidelijk herkenbaar politiek discours: “Kameraden, wat is de bedoeling van dit leven van ons? Laten we eerlijk zijn: onze levens zijn ellendig, moeizaam en kort (...) Geen dier in Engeland weet wat het betekent om gelukkig te zijn na het eerste levensjaar. Geen dier in Engeland is vrij. Het leven van een dier is ellende en slavernij: dat is de duidelijke waarheid” (7-8). Het verschil tussen een biologische en een literaire representatie van het dier is, dat via biologisch onderzoek eventueel bewezen zou kunnen worden dat een dier geen idee heeft van vrijheid, en niet beseft dat hij opgesloten leeft en werkt zonder vergoeding omdat het dier bijvoorbeeld niet de hersencapaciteit heeft om dit besef te ontwikkelen. Toegang tot de innerlijke beleving van het dier hebben we echter niet, niet via biologie en ook niet via literatuur. De idee dat dieren deze beleving echter misschien wel hebben, zet ons aan het denken: als dieren zich opgesloten en uitgebuit voelen, dan is het onethisch om hen als vee te houden.

Old Major beantwoordt de vragen die wij hierdoor krijgen direct: “Is deze situatie simpelweg de natuurlijke orde?” (...) Nee kameraden, duizend keer nee!” (8) Voor Old Major is het in ieder geval duidelijk waarom alles in Engeland fout gaat: “het antwoord voor al onze problemen, is opgesomd in één woord—Mensen.

Mensen zijn de enige echte vijand die wij hebben" (8). Old Major gaat vervolgens door met wat misschien wel de meest diepgaande kritiek is in het werk: "De mens is het enige wezen dat consumeert zonder te produceren. Hij geeft geen melk, hij legt geen eieren, hij is te zwak om de ploeg te trekken, en hij kan niet snel genoeg rennen om konijnen te vangen. En toch is hij de meester van alle dieren" (8). De werking van het antropomorfisme is hier heel opvallend. Niet alleen trekt Orwell de dieren door deze manier van representatie binnen het "menselijke", hij stelt hen in wezen zelfs erboven. Vee is er voor onze productie, wij noemen hen zelfs productiedieren! Dit is inderdaad de "natuurlijke orde" voor ons. Kippen leggen eieren en wij eten die op. Maar het varken ziet dit totaal omgekeerd. Eigenlijk is de mens inferieur, die produceert namelijk niet eens zelf. In deze omkering doet het varken hetzelfde als de mens. Hij beschouwt de andere categorie als inferieur. Het varken roept in deze speech op tot een opstand, waar de rest van het boek de uitwerking van zal zijn. Op het begin is de enige demarcatie die tussen de mens en het dier, en niet tussen dieren onderling. Er wordt expliciet door Old Major gezegd dat alle dieren gelijk zijn, het enige onderscheid wat hij erkent is die tussen mens en dier: "Zij die op twee benen lopen zijn de vijand. Zij die op vier benen lopen, of vleugels hebben, zijn de vriend." (11)

De antropomorfe representatie van de dieren zorgt ervoor dat wij toegang krijgen tot een belevingswereld die anders is dan die van ons. Voor het varken zijn menselijke gewoonten slecht (8). We zien dat het varken in staat is dromen te hebben, deze dromen uit te leggen, en hier een betekenis aan te verbinden. Het varken heeft een idee van zijn herkomst en familie, een idee van de toekomst, en hij is in staat om een andere wereld te verbeelden (a promised land) (11). In hoofdstuk twee begint de revolutie en verzetten de dieren zich tegen de mensen. Hoewel dit fictie is en wij niet weten of dieren echt zo kunnen vergaderen en zich bewust kunnen verzetten, is dit precies de crux: we weten het niet. Niemand kan in het hoofd van een varken kijken. Voor een bioloog of zoöloog is het misschien belachelijk om enige waarheid in dit verhaal te erkennen, maar voorbeelden van dieren die ontsnappen zijn talloos¹². Wat Orwell duidelijk maakt, ondanks dat het boek niet gericht is op dierenwelzijn, is dat het lijden van dieren heel erg overeen zou kunnen komen met menselijk lijden. Dit maakt toepassing van Nussbaum's theorie interessant, aangezien het ons aanspoort om na te denken over wat wij zouden voelen als wij in de schoenen (of op de poten) van een koe of varken zouden staan. Als we de situatie van vee vanuit het perspectief van de dieren

¹² <http://www.rtvnoord.nl/artikel/artikel.asp?p=148328> en <http://www.dichtbij.nl/amstelland/regio/artikel/3477648/losgebroken-koe-doodgeschoten-door-politie-update.aspx>

bekijken (zoals in dit boek gebeurt), is het inderdaad opmerkelijk dat zij produceren voor mensen en dan ook nog eens afgeslacht worden. Als de dieren in opstand komen zijn de boerderijhouder Mr. Jones en zijn vier mannen direct aanwezig "met zweepen in hun hand, terwijl ze alle richtingen op slaan" (Orwell 17). Door deze representatie worden wij geprikkeld om na te denken over hoe eerlijk en rechtvaardig dat is. De representatie doet ons over onze realiteit denken, in de "Echte wereld" is het in toom houden en temmen van dieren een dagelijks geaccepteerde praktijk voor ons!

Het literaire werk doet ons vragen stellen, door hetgeen voor te stellen wat niet is. Doordat Orwell een uniek licht laat schijnen op een situatie, zien wij iets wat we normaal niet zien. "De artiest" beschrijft weliswaar onderdelen van de "Echte wereld" maar zet deze in zo'n ander perspectief dat "De lezer" iets totaal nieuws ziet. Deze manier van representatie, deze verbeelding, kan leiden tot compassie want: "Compassie betekent dat men erkent dat een ander persoon, die op sommige manieren hetzelfde is als jezelf, aanzienlijke pijn of tegenslag heeft gevoeld waar deze persoon niet, of niet helemaal, zelf de schuld aan heeft." (Nussbaum 2310) Via de antropomorfe representatie wordt de lezer aan het denken gezet over het lijden van de dieren en of zij hier eigenlijk wel zelf de schuld aan hebben. Dit betekent niet dat iedere lezer na het lezen van dit werk overtuigd is dat dieren niet langer voor hun productie uitgebuit zouden moeten worden, maar het betekent wel dat de lezer een gereedschap en referentiekader aangereikt krijgt om kritisch te zijn over de huidige gang van zaken.



2. Representatie in recht

2.1 Wet Dieren

De meest algemene wet betreffende dieren in Nederland is de Wet Dieren. Deze wet in formele zin bestaat sinds 19 mei 2011 en valt onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Economische Zaken¹³. Deze wet werd gecreëerd vanuit de wens om de verschillende wetgeving die zaken omtrent dieren regelde samen te brengen in één wet. Het doel hiervan was een transparantere en samenhangender geheel van regelgeving met betrekking tot dieren (Tweede Kamer 3). De wet bestaat uit twaalf hoofdstukken: 1) Algemeen deel, 2) Dieren, 3) Dierlijke producten, 4) Toelating beroepen in de uitoefening van de diergeneeskunde, 5) Maatregelen, 6) Uitvoering, 7) Vergunningen erkenningen, toestemmingen, toelatingen, registraties, meldingen en registers, 8) Handhaving, 9) Financiën, 10) Overig, 11) Wijzigingen andere wetten en overdrachtsrecht, 12) Slotbepalingen. De wet doet dienst als kaderwetgeving.



2.1.a Kaderwetgeving

Voor een kaderwet geldt dat enkel de meest algemene en belangrijke principes met betrekking tot het onderwerp van de wet vastgelegd worden in de wet. De wet voorziet verder in de bevoegdheid om specifiekere zaken vast te leggen via Algemene Maatregelen van Bestuur. Het voordeel van kaderwetgeving is dat de details van de te reguleren zaken flexibeler aangepast kunnen worden (De Vries 55). Dit heeft tot gevolg dat de bepalingen die wel in Wet Dieren staan erg algemeen van aard zijn en moeilijk toegepast zouden kunnen worden door een rechter. Meer specifieke regelgeving kan de rechter vinden in de Algemene Maatregel van Bestuur Besluit houders dieren. Tot 1 juli 2014 werden veel zaken omtrent de zorg en gezondheid van dieren nog bepaald door de Gezondheids- en Welzijnswet Dieren, maar deze bepalingen zijn komen te vervallen en zijn nu opgenomen in Besluit houders dieren.

De flexibiliteit van kaderwetgeving en de bijbehorende AMvB's kan ook een keerzijde hebben: de verantwoordelijke minister kan vrij simpel en via een minder democratische weg de bepalingen aanpassen. Dit betekent dat de minister goed in kan springen op ontwikkelingen maar ook dat er minder zekerheid bestaat wat betreft de inhoud van de bepalingen.

¹³ Een opvallende keuze: het ministerie van Landbouw, natuur en voedsel zou wellicht meer voor de hand zou liggen.

Artikel 1.3. Intrinsieke waarde

1. De intrinsieke waarde van het dier wordt erkend.

2. Onder erkenning van de intrinsieke waarde als bedoeld in het eerste lid wordt verstaan erkenning van de eigen waarde van dieren, zijnde wezens met gevoel. Bij het stellen van regels bij of krachtens deze wet, en het nemen van op die regels gebaseerde besluiten, wordt ten volle rekening gehouden met de gevolgen die deze regels of besluiten hebben voor deze intrinsieke waarde van het dier, onverminderd andere gerechtvaardigde belangen. Daarbij wordt er in elk geval in voorzien dat de inbreuk op de integriteit of het welzijn van dieren, verder dan redelijkerwijs noodzakelijk, wordt voorkomen en dat de zorg die de dieren redelijkerwijs behoeven is verzekerd.

3. Voor de toepassing van het tweede lid wordt tot de zorg die dieren redelijkerwijs behoeven in elk geval gerekend dat dieren zijn gevrijwaard van:

- a. dorst, honger en onjuiste voeding;
- b. fysiek en fysiologisch ongerief;
- c. pijn, verwonding en ziektes
- d. angst en chronische stress;
- e. beperking van hun natuurlijk gedrag;

voor zover zulks redelijkerwijs kan worden verlangd.

2.1.b Artikel 1.3 Intrinsieke waarde

In het eerste hoofdstuk worden naast de begripsbepaling en de reikwijdte ook twee belangrijke algemene bepalingen betreffende de bescherming van dieren besproken. In artikel 1.3: intrinsieke waarde wordt de intrinsieke waarde van het dier erkend en in artikel 1.4: algemene zorgplicht¹⁴ wordt de plicht om voor dieren te zorgen vastgelegd. Het feit dat deze bepalingen in hoofdstuk 1 van een kaderwet staan zorgt ervoor dat de gehele wet, maar ook alle wetten en besluiten die afgeleid worden uit - of invulling geven aan - deze wet de intrinsieke waarde en de zorgplicht in voldoende mate behoren te erkennen.

Uit het tweede lid kunnen we verschillende dingen afleiden. Dieren worden gedefinieerd als "wezens met gevoel". Bovendien wordt de intrinsieke waarde voorts expliciet boven andere belangen gesteld. Andere belangen zouden bijvoorbeeld economische belangen kunnen zijn. Desondanks valt deze wet opmerkelijk genoeg wel onder de verantwoordelijkheid van het Ministerie van Economische Zaken. De rest van het tweede lid is algemeen geformuleerd, aangezien het artikel een kader moet vormen voor andere regelgeving en geen directe invulling hoeft te geven aan de bescherming van de intrinsieke waarde van het dier.

De gebruikte formulering is echter opvallend, de toevoeging van "verder dan redelijkerwijs noodzakelijk" moet inbreuk op de integriteit en het welzijn van dieren voorkomen. Ipso facto lijkt deze bewering er echter op te wijzen dat de inbreuk op de integriteit en het welzijn van het dier toegestaan is bij de wet, hoewel hier wel grenzen aan verbonden zijn. Deze grenzen worden nader toegelicht in het derde lid, met hierbij nogmaals de vermelding dat dit enkel geldt in gevallen waar dit "redelijkerwijs" verlangd kan worden. Dit betekent dat er ook gevallen bestaan waarin de bescherming van de integriteit en het welzijn van dieren, zoals dorst, pijn en angst, niet beschermd hoeft te worden. Ook in artikel 2 (dierenmishandeling) komt deze formulering terug. Het eerste lid geeft niet aan dat het verboden is een dier pijn te doen maar:

Het is verboden om zonder redelijk doel of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig doel toelaatbaar is, bij een dier pijn of letsel te veroorzaken dan wel de gezondheid of het welzijn van het dier te benadelen.

Hier wordt bijvoorbeeld de mogelijkheid opengelaten om dieren te slachten voor onze consumptie (iets wat wij met onze medemens

¹⁴Deze bepaling is wel opgenomen in de wet maar nog niet in werking getreden.

niet mogen doen) maar er blijft ook veel ruimte open voor andere invullingen van deze wet. Het wordt in lid 3 en 4 duidelijk dat aan deze bepaling meer inhoud gegeven kan worden via een AMvB of ministeriële regeling.

2.1.c Reikwijdte

Artikel 1.2, artikel 1.4 en artikel 2.1 lid 6 laten zien dat de bepalingen in deze wet in principe opgaan voor de houders van dieren, maar dat ieder mens de verantwoordelijkheid heeft om met zijn of haar handelen dieren niet te schaden. Het opzettelijk aanrijden van de hond van de buurman of het mishandelen van een schaap in de wei is dus ook verboden krachtens artikel 1.4.

2.1.d Nee, tenzij...

Artikel 2.2 lid 1 luidt:

Het is verboden dieren te houden die niet behoren tot door Onze Minister aangewezen diersoort of diercategorieën.

Hier wordt gebruik gemaakt van het "Nee, tenzij..."-principe (de Vries 16). Dit betekent dat dieren in principe niet gehouden mogen worden door mensen, tenzij het gaat om een diersoort als bepaald door de minister. Deze diersoorten zijn terug te vinden in bijlage II van Besluit houders voor dieren. Dit "Nee, tenzij..."-principe komt oorspronkelijk uit de Gezondheids- en Welzijnswet Dieren en is opgesteld nadat D66 vragen stelde over de opzet van deze wet (de Vries 46). Hoewel de expliciete redenering voor deze formulering niet te vinden is in de parlementaire geschiedenis, benadrukt de Vries dat deze formulering gericht kan zijn op de intrinsieke waarde van het dier als vastgelegd in Artikel 1.3 (46). We kunnen hierin de idee herkennen dat het in principe niet ethisch verantwoord is om een dier zomaar gevangen te houden. Aan de andere kant wordt er ook voorzien in een lijst van dieren waarbij wij gevangenschap en exploitatie toch toestaan.

2.2 Gezondheids- en Welzijnswet Dieren

2.2.a Opbouw en geldigheid van de wet

In 1992 trad de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren (GWWD) in werking. Deze wet, die vanaf 1985 in de maak was, had als doel het weren, voorkomen en bestrijden van besmettelijke ziekten (De Vries 12). Nadat in hoofdstuk 1 de algemene definities zijn vastgelegd, komen in hoofdstuk 2 de regels naar voren die het

weren, voorkomen en bestrijden van besmettelijke ziektes bij dieren tot doel hebben. Deze wetten hebben wederom de vorm van een kaderwet en bepalen dat veel ingevuld kan en mag worden via Algemene Maatregel van Bestuur.

Het welzijn van dieren komt vooral naar voren in hoofdstuk 3: de zorg voor het welzijn van dieren, alleen dit hoofdstuk is grotendeels komen te vervallen per 1 juli 2014. Opvallend is dat vervolgens meer zaken overgeheveld zijn tot de sfeer van de AMvB. GWWD was ook een kaderwet, maar gaf wel een aantal specifieke richtlijnen met betrekking tot de bescherming van de gezondheid en welzijn van dieren. De specifieke richtlijnen kunnen we nu enkel nog in een AMvB vinden: Besluit houders dieren.

Hoofdstuk 8 van de wet is nog wel in werking en gaat over de financiële bepalingen. Hierin worden een aantal belangrijke zaken geregeld. Zo wordt krachtens artikel 83 het Dierengezondheidsfonds opgezet. Dit is een fonds waarop dierhouders een beroep op kunnen doen in geval hun dieren besmet zijn met een ziekte. Afdeling 2 van dit hoofdstuk "Tegemoetkomingen in de schade" voorziet in regelingen waar houders van dieren een beroep op kunnen doen als zij schade lijden door ziekte van dieren. Het gaat hierbij duidelijk om financiële schade die de mens ondervindt bij ziekte van dieren. Het dier is in deze bepalingen een goed of zaak met financiële waarde, en kan niet zelf schade lijden of een beroep doen op een tegemoetkoming onder deze bepalingen.

2.3 Besluit houders dieren

Dit besluit uit juni 2014 geeft invulling aan Wet Dieren. Het verantwoordelijke ministerie is opnieuw het Ministerie van Economische Zaken. Een Algemene Maatregel van Bestuur wordt gemaakt zonder inspraak van de Eerste en Tweede Kamer. De AMvB wordt voorbereid op het verantwoordelijke ministerie, dan in behandeling genomen in de ministerraad en er wordt een advies over uitgesproken door de Raad van State. Bij publicatie in het Staatsblad wordt de AMvB officieel en wordt de datum waarop de wet in werking treedt besloten.

Het Besluit houders dieren bestaat uit 7 hoofdstukken, waarbij wij ons met name zullen richten op hoofdstuk 2: Houden van dieren voor landbouwdoeleinden en hoofdstuk 5: Doden van dieren voor de productie van dierlijke producten. De andere hoofdstukken

gaan over 1) Algemene zaken, 3) Houden van dieren anders dan voor landbouwdoeleinden, 4) Houden van dieren voor vertoning en 6) Overige bepalingen.

2.3.a Invulling kaderwetgeving

Artikel 1.4 Besluit houders dieren geeft invulling aan artikel 2.2 lid 2 van Wet Dieren.

We zien dat het besluit een stuk specifiek is dan de Wet Dieren en hierdoor meer aanknopingspunten geeft aan de rechter om een uitspraak te doen over de behandeling van dieren door mensen. Dit gebeurde bijvoorbeeld in zaak ECLI:NL:RBNHO: 2014:11808, toen de rechtbank van Noord-Holland een boete oplegde aan een schapenhouder wegens huisvesting die niet voldeed aan de eisen (die toen nog waren opgenomen in Gezondheids- en Welzijnswet Dieren maar nu te vinden zijn in Hoofdstuk 1, paragraaf 2 Besluit houders dieren "Algemene huisvestings- en verzorgingsnormen".)

Naast de begripsbepalingen en huisvestingsnormen zijn in hoofdstuk 1 ook bepalingen over het doden van dieren, voorplantingstechnieken en overige bepalingen te vinden. Denk hierbij bijvoorbeeld aan vastgestelde termijnen die in acht genomen moeten worden voordat geboren dieren van hun ouders gescheiden mogen worden (Artikel 1.20). Ook zijn een aantal diergeneeskundige handelingen en geneesmiddelen opgenomen in dit hoofdstuk.

2.3.b Houden van dieren voor landbouwdoeleinden

Binnen hoofdstuk 2: Houden van dieren voor landbouwdoeleinden wordt speciale aandacht besteed aan verschillende groepen dieren die vaak voor productie worden gehouden : varkens (artikel 2.11-2.27), runderen (2.28-2.47), pluimvee (2.48-2.76), en overige dieren (2.77). Ook is er een aantal algemene regels opgenomen (2.1-2.5) zoals artikel 2.3 Houden van productiedieren:

Wanneer een dier permanent of geregeld wordt aangeboden, vastgeketend of geïmmobiliseerd, wordt het voldoende ruimte gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften.

Dit doet denken aan artikel 1.3 Wet Dieren waarin de intrinsieke waarde van het dier wordt vastgelegd. Hiermee dient rekening te worden gehouden bij het opstellen van de regels in Besluit houders dieren. Lid 3 van deze wet bepaalt uitdrukkelijk dat dieren gevrijwaard dienen te worden van: "e. beperking van hun natuur-

Artikel 2.2 lid 2 Wet Dieren:

Bij algemene maatregel van bestuur worden de criteria vastgesteld op grond waarvan Onze Minister diersoorten of diercategorieën, bedoeld in het eerste lid, aanwijst.

Artikel 1.4 lid 1 Besluit houders dieren:

De criteria, bedoeld in artikel 2.2, tweede lid, van de wet, zijn:

a. dieren:

1° van de desbetreffende diersoort of diercategorie kunnen zonder specialis-tische kennis en vaardigheden worden gehouden, gelet op:

i de mate waarin het dier behoefte heeft aan bewegen en een specifieke leefomgeving;

ii de gemiddelde grootte van het dier op volwassen leeftijd;

iii de behoefte van het dier aan periodes van activiteit of inactiviteit gedurende een dag of een seizoen;

iv de behoeften van het dier met betrekking tot foerageren en eten, waaronder de rantsoensamenstelling;

v de mate waarin het dier behoefte heeft aan veiligheid en schuilgelegenheid;

vi de behoeften van het dier met betrekking tot voortplanting en grootbrengen van jongen;

vii de behoefte van het dier met betrekking tot schoonmaakgedrag;

viii de sociale of biosociale behoeften van het dier;

ix de mate waarin het dier behoefte heeft aan prikkels en afleiding, of

2° behoren tot een diersoort of diercategorie die bij artikel 2.1 zijn aangewezen,

lijk gedrag". Dit lijkt in strijd te zijn met artikel 2.3 Besluit houders dieren, waarin aangegeven wordt dat het toegestaan is om dieren permanent aangebonden te houden. Dit roept de vraag op: wat wordt er verstaan onder natuurlijk gedrag? Wij lopen hier tegen het algemene karakter van kaderwetgeving aan. Het ministerie lijkt natuurlijk gedrag en permanente vastketening met elkaar te kunnen rijmen. Hierbij kunnen echter op zijn minst vraagtekens geplaatst worden.

2.3.c Vee, dieren voor landbouwdoeleinden en productiedieren

Het "Nee, tenzij..."-principe uit Wet Dieren bepaalt middels artikel 2.3 lid 1 Wet Dieren dat dieren in principe niet gebruikt mogen worden met het oog op productie. Lid 2 stelt echter dat het eerste lid niet van toepassing is op dieren die bij of krachtens AMvB gecategoriseerd worden als productiedier. Dit wordt verder uitgewerkt in hoofdstuk 2 Besluit houders dieren. Artikel 2.1 luidt: De begripskeuze zorgt hier voor een interessante categorisatie binnen de wet. Voor dieren werd in Wet Dieren de intrinsieke waarde vastgesteld. Nu hebben we te maken met een aparte categorie binnen de categorie dieren (productiedieren), die wel gebruikt mag worden voor productie en ook gedood mag worden (zie hoofdstuk 5 Besluit houders dieren). Wat wij hieruit op kunnen maken is: in principe erkennen wij de waarde van dieren, en de levensomstandigheden die dieren verdienen, maar dit ontzeggen wij in het geval van dieren die wij nodig hebben voor onze productie. De economische belangen gaan hier voor de belangen van het dier. Dit terwijl in Artikel 1.3 intrinsieke waarde expliciet vermeld is dat de intrinsieke waarde "onverminderd andere belangen" bestaat. Het hercategoriseren van bepaalde dieren tot productiedier is een belangrijk instrument in deze constructie. Hoewel het hoofdstuk getiteld is: dieren voor landbouwdoeleinden, krijgen deze dieren hier een expliciete benaming: productiedier. Dit lijkt ongeveer hetzelfde te betekenen als het woord "vee" (Van Dale: vee (het; o) tamme, viervoetige dieren die melk, wol, vlees enz. leveren). Het woord "productiedier" echter, is explicieter over doel en waarde van het dier: het dier leeft voor zijn product, niet voor zichzelf.

Artikel 2.1 Aanwijzing productiedieren

Als diersoorten of diercategorieën als bedoeld in artikel 2.3, tweede lid, van de wet worden aangewezen de diersoorten en diercategorieën die worden genoemd in bijlage II bij dit besluit.

2.3.d Productiedieren: Besluit houders van dieren versus artikel 3:2 lid 1 BW

Deze categorisatie wordt nog interessanter als we de wettelijke definitie van dieren als opgenomen in artikel 3:2 lid 1 Burgerlijk Wetboek in de analyse betrekken.

We zien hier een herhaling en samenvatting van wat hierboven besproken is. Ten tijde van de opstelling van Wet Dieren werd door de wetgever besloten dat ook dit artikel over dieren in het eigendomsrecht aangepast moest worden (Jansen 187). De wetgeving omtrent (vee)dieren lijkt keer op keer opgemaakt te zijn uit tegensprekende regelgeving. Om deze reden worden wetten zoals artikel 1.3 intrinsieke waarde en het eerste lid van de bovenstaande wet vaak geduid als symboolwetgeving (Jansen 187). Er blijkt een bepaald idee of een bepaalde waarde uit, maar deze wordt niet hard gemaakt in de rest van de regelgeving en heeft weinig tot geen consequenties. Lid 1 en 2 zijn direct met elkaar in tegenspraak. Dit maakt de wet inconsequent (Jansen 187). Verschillende rechtstheoretici zoals J.E. Jansen en H.J. Snijders noemen het artikel zelfs een mislukking die geen plaats zou moeten hebben in het Burgerlijk Wetboek (Jansen 201). Een voorbeeld van de problemen die dergelijke 'symboolwetgeving' kan veroorzaken is de zaak van Agruniekrijnvallei voer tegen Givar.

2.4 Wetgeving toegepast: Agruniekrijnvallei voer versus Givar

Op 11 maart 2015 boog de rechter in de rechtbank van Arnhem zich over een geschil tussen voerbedrijf Agruniekrijnvallei (hierna: AR) en varkenshouder Givar. Givar en AR zijn in een complexe eigendomsstrijd verwickeld waarin veel feiten onduidelijk zijn (2.1). De eigendoms kwestie gaat om een partij biggen¹⁵ die in 2013 door Givar aan Veluvar onder eigendomsvoorbehoud zijn verkocht. Dit betekent dat Givar in deze verkoop juridisch eigenaar bleef tot de koopsom was voldaan. Als het klopt dat er een eigendomsvoorbehoud op de biggen lag, dan betekent dit dat indien de koopsom nog niet betaald is, een later gelegd pandrecht op die betreffende biggen ten laste van de koper en op dat moment houder van de biggen (Veluvar) niet werkt tegen opzichte van de juridische eigenaar (Givar). AR meent over een dergelijk pandrecht te beschikken, maar dit is ongeldig zolang de betaling aan Veluvar nog niet is voldaan. Givar kan immers geen pandrecht uitgeven als hij geen juridisch eigenaar is. Omdat Givar vervolgens beslag gelegd heeft

Artikel 2.a

1. Dieren zijn geen zaken.
2. Bepalingen met betrekking tot zaken zijn op dieren van toepassing, met in achtneming van de op wettelijke voorschriften en regels van ongeschreven recht gegronde beperkingen, verplichtingen en rechtsbeginselen, alsmede de openbare orde en de goede zeden.

¹⁵Om hoeveel biggen het gaat is niet helemaal zeker, maar aangezien dit er niet per se toe gaan we hier verder niet op in.

op de varkens en ze naar de slachterij heeft gebracht, spant AR een zaak aan. Zij worden in hun gelijk gesteld en er wordt vastgesteld dat Givar een onrechtmatige daad heeft gepleegd. Givar wordt veroordeeld tot het vergoeden van de kosten van AR.

Dit vonnis is gebaseerd op bewijsvoering die beide partijen moesten leveren na een uitspraak over deze zaak op 19 maart 2014. In deze zitting voerde AR de idee aan dat er sprake was geweest van zaaksvorming in de tijd dat AR voor de biggen had gezorgd, waardoor de rechter gedwongen wordt om de mogelijkheid van zaaksvorming bij dieren nader te bespreken. AR voerde het volgende aan:

... omdat de biggen intussen door de samenvoeging met voer en water slachtrijpe varkens en daarmee nieuwe zaken waren geworden. (4.2)

De rechtbank antwoorde hierop met...

...voorop te stellen dat dieren geen stoffelijke objecten zijn en sinds 1 januari 2013 door de wet niet langer worden aangemerkt als zaken, maar dat op grond van het tweede lid van dit artikel wel nog steeds op dieren de bepalingen met betrekking tot zaken van toepassing zijn. (4.2)

en ging als volgt verder:

De rechtbank begrijpt het standpunt van AR aldus, dat zij stelt dat Veluvar in een eigen productieproces en voor zichzelf nieuwe dieren/zaken heeft gevormd door de biggen samen te voegen met voer en water en zodoende daarvan varkens te maken, waarmee sprake is van zaaksvorming... (4.3)

Dit is een uitstekende illustratie van de symbolische functie van artikel 3:2a. Het enige waar de rechter nu toe gedwongen wordt is het vernoemen van het "niet-zaak" zijn van de varkens. Hier zijn vervolgens geen consequenties aan verbonden. Sterker nog, het feit dat bepalingen met betrekking tot zaken wel opgaan voor dieren zorgen hier voor een kromme en onduidelijke situatie. Het "samenvoegen" van biggen met voer en water is een zeer vreemde en artificiële representatie van wat er zich heeft voorgedaan. Biggen kun je niet in een kom gooien en water en voer bijvoegen waarna er een varken ontstaat—een big is geen cake. Biggen eten het voer, drinken het water en groeien vervolgens uit tot varkens door het

geweldige proces wat wij "leven" noemen. Hoewel de creatie van artikel 3:2a tot doel had om de ethische verplichting van mensen tegenover dieren beter naar voren te laten komen (Jansen 192) is het compleet onduidelijk wat nu precies die verplichting is. Om deze reden zorgt het voor te veel onzekerheid (Jansen 188).

In AR versus Givar probeert de rechter tot een juiste bespreking van deze problematiek te komen door te kijken naar de mate waarin de varkens individueel herkenbaar waren (4.4). Als men kijkt naar de economische waarde van een varken versus een big (een stijging van 40 euro naar 125 euro per individu) zou men wellicht tot de conclusie komen dat er sprake is van zaakvorming. De rechter wordt niet per se gedwongen door artikel 3:2a om te bespreken of zaaksvorming voor dieren mogelijk is omdat lid 2 dit in principe wel mogelijk maakt, maar de rechter in casu ziet in dat zij niet zondermeer lid 1 kan voorbijgaan (of vindt de huidige constructie ook tegenstrijdig) en besluit dieper in te gaan op de status van het dier. De rechter herhaalt dan ook:

De rechtbank stelt te dien aanzien wederom voorop dat het, totdat het varken is geslacht, niet gaat om stoffelijke voorwerpen, noch om gewassen of vruchten, maar om levende wezens waaraan door de mens in het algemeen een zekere individuele intelligentie en eigen gevoelens worden toegedicht. Daarbij geldt dat een big geen ei is en een varken geen kuiken, zodat voor het antwoord op de onderhavige rechtsvragen niet zonder meer aansluiting kan worden gezocht bij het arrest van de Hoge Raad van 24 maart 1995... (4.6)

Opnieuw wordt de status van het dier als een levend wezen, met individuele intelligentie én eigen gevoelens (deze laatste twee elementen waren wij nog niet eerder tegen gekomen in wetgeving) onderstreept. Echter, blijven de consequenties van deze uitspraken keer op keer vaag en in dit geval zelfs absurd. De rechter kan niet zonder meer tot de conclusie komen dat het dier een individu is, want dit is niet waar artikel 3:2a in voorziet. Het feit dat een varken geboren wordt en sterft net als mensen dit doen is niet genoeg. De wet geeft varkens en andere dieren expliciet geen rechtspersoonlijkheid. Een dier is altijd rechtsobject en nooit rechtssubject (in tegenstelling tot mensen). Maar volgens artikel 3:2a is een dier ook geen zaak. Om te bespreken wat nu de status van de varkens zijn in dit geschil probeert de rechter te bespreken of zij individueel herkenbaar zijn en moet zich hiervoor in allerlei bochten wringen. Natuurlijk is een big geen ei en een varken geen kuiken. Als de

rechter vervolgens verder gaat en probeert te besluiten dat de varkens individueel te herkennen waren aan hun oormerk (4.7) wordt deze redenering aangevuld met:

Dat geldt weliswaar ook voor bankbiljetten, die eveneens een eigen nummer dragen, maar bankbiljetten zijn geen dieren en bij bankbiljetten worden de nummers in het dagelijks verkeer doorgaan onbelangrijk gevonden omdat het daarbij juist wel vrijwel uitsluitend om de economische waarde gaat.

De rechter moet door de vreemde constructie van artikel 3:2a overgaan tot minstens zo vreemde rechtsoverwegingen die het oorspronkelijke doel van artikel 3:2a (meer bescherming voor dieren) niet kan waarmaken. Het is (mede) om deze reden dat Jansen de wet afkeurt en van mening is dat deze enkel als symboolwetgeving kan worden begrepen (201).

2.5 Conclusie

Concluderend kunnen wij stellen dat de stappen die gezet zijn richting een betere bescherming van dieren in de maak van Wet Dieren niet als succesvol bestempelt kunnen worden. Niet alleen is Artikel 3:2a direct met zichzelf in tegenspraak, ook bepalingen zoals artikel 1.3 intrinsieke waarde worden niet hard gemaakt. Hoewel de Wet Dieren voor transparantie en helderheid moest zorgen, zorgt de tegenstrijdigheid van de bepalingen voor extra complexiteit. De structuur van kaderwetgeving en AMvB's kan enkel succesvol zijn als de AMvB's direct weerspiegelen wat er in de kaderwet is vastgelegd. Dit lijkt nu niet het geval te zijn.

3. Her-denken van het productiedier

De literaire en rechtswetenschappelijke inzichten met betrekking tot de verbetering van het lot van vee laten overeenkomsten en verschillen zien. Om de vraag Hoe kan het lot van vee in Nederland verbeterd worden? te beantwoorden is het van belang om deze inzichten naast elkaar te leggen, om zo te ontdekken hoe zij elkaar kunnen aanvullen en op deze wijze tot een more comprehensive understanding te komen. Zoals Allen F. Repko uitlegt in zijn *Interdisciplinary Research: Process and Theory* is het doel van de more comprehensive understanding de “productie van een nieuw en genuanceerder geheel” (382).

3.1 Conflicten

Zowel het literatuurwetenschappelijke inzicht als het rechtswetenschappelijke inzicht hebben mogelijkheden laten zien om het lot van vee te verbeteren. Aan de ene kant zou het lot van een dier verbeterd kunnen worden door het gebruik van de verbeelding in een literair werk. We hebben gezien hoe volgens Nussbaum's theorie het literaire werk empathie op kan roepen in de lezer. Een voorbeeld hiervan is de empathie voor dieren die gevonden werd in de analyse van *Animal Farm*. Dit literaire werk geeft ons inzicht in de mogelijke gevoelens van dieren die opgesloten zijn in een boerderij en uitgebuit worden voor hun dierlijke producten.

Aan de andere kant zou het lot van vee verbeterd kunnen worden door een stelsel van wetten die hen beschermen tegen mishandeling. Wij hebben gezien dat dit één van de doelen is van Wet Dieren en kunnen in deze wet ook een aantal artikelen vinden die proberen uitwerking te geven aan dit doel. Zoals de intrinsieke waarde van het dier die erkent wordt in Artikel 1.3.

Hoewel beide disciplines teksten analyseren die opties zouden kunnen bieden om het lot van vee te verbeteren is er een groot verschil waarneembaar in de werking van een tekst als *Animal Farm* en een tekst als Wet Dieren (en de bijbehorende verandering in het Burgerlijk Wetboek). Dit verschil ligt vooral in het feit dat de één een fictieve en de ander juist een non-fictieve tekst is. Dit komt op zijn beurt voort uit de compleet tegenovergestelde doelen van de verschillende teksten:

Animal Farm heeft als doel om, op kunstzinnige wijze, datgeen te laten zien wat er niet is. De representaties in *Animal Farm* zijn niet (volledig) gebaseerd op waarheid en hebben dit ook niet als doel.

Wij herinneren ons Abrams theorie over het werk, de schrijver, de lezer en de echte wereld. George Orwell laat in *Animal Farm* een uniek licht schijnen op de werkelijkheid, en zet op deze wijze de lezer aan het denken. De lezer, op haar beurt, wordt volgens Nussbaum hierdoor aangespoord om haar verbeelding te gebruiken en kan vervolgens empathie opbrengen voor de karakters in het werk: in ons geval dieren.

Wet Dieren heeft daarentegen als doel een zo reëel mogelijke representatie te geven van het dier, waar mensen vervolgens rechten aan kunnen ontleen. In de wet is het van het hoogste belang dat de representatie juist wel op de waarheid gebaseerd is, en zo helder en gedetailleerd mogelijk geformuleerd is, anders weet de mens (en de rechter) niet waar die aan toe is. Een wet kan niet bepaalde zaken aan de fantasie overlaten en het rechtssysteem lijkt gebonden aan een zekere mate van objectiviteit. Voor assumpties is geen plaats in de wet, een wet zal niet zeggen "het is mogelijk dat een dier eventueel geen zaak is aangezien wij ons kunnen verbeelden dat zij misschien wel denken en voelen zoals wij", de wet zegt: "een dier is geen zaak".

Het afdwingbare karakter van een wet zorgt voor een zeer direct en concreet verschil in het lot van het dier. Het "Nee, tenzij..." principe zorgt er bijvoorbeeld voor dat dieren in principe niet gehouden mogen worden door mensen en hierdoor garandeert¹ deze wet een zekere mate van vrijheid voor bepaalde dieren.

3.2 Common Ground

Om een common ground te creëren tussen de concepten die in de gevonden disciplinaire inzichten voorkomen specificceert Repko vier technieken: herdefinitie (336), extensie (340), transformatie (343) en organisatie (346). Het creëren van common ground is noodzakelijk om waar nodig een dialoog tussen de disciplinaire inzichten tot stand te brengen, het is de brug die soms tussen de disciplines moet worden gebouwd (Repko 322).

Deze brug kunnen we bouwen door te kijken naar de overeenkomst in de inhoud van zowel *Animal Farm* als Wet Dieren. We zien dat ze zich alle twee focussen op de idee dat dieren "wezens met gevoel" (Artikel 1.3) zijn. Zij zijn geen zaken (Burgerlijk Wetboek) en hebben een bepaalde mate van intellectualiteit (AR vs. Givar en Old Major in *Animal Farm*). Via de beschrijvingen in hoofdstuk

¹⁶ Zolang de wet ook daadwerkelijk gehandhaafd wordt bestaat er enige garantie, we gaat ervan uit dat in Nederland wetten gehandhaafd worden.

1 van Animal Farm kunnen wij ons verbeelden dat ook “productie-dieren” bepaalde gevoelens hebben en deze representatie leidt tot empathie (Nussbaum) die ook terug te vinden is in Nederlandse wetgeving. De voorbeelden van behandelingen waarvan dieren volgens Artikel 1.3 lid 3 in ieder geval gevrijwaard dienen te worden zijn allemaal ook terug te vinden in Animal Farm:

- a. dorst, honger en onjuiste voeding
“Toen Mr. Jones terugkwam ging hij onmiddellijk slapen met de krant over zijn hoofd zodat, zelfs toen het avond werd, de dieren nog steeds niet gevoed waren.” (Orwell 17)
- b. fysiek en fysiologisch ongerief
“Wij kunnen allen leven in comfort en met een waardigheid die we ons nu niet eens voor kunnen stellen.” (Orwell 8)
- c. pijn, verwonding en ziektes
“Maar opnieuw waren de mensen, met hun stokken en scherpe laarzen, te sterk voor de dieren.” (Orwell 34)
- d. angst en chronische stress
“Onze levens zijn ellendig, moeizaam en kort.” (Orwell 8)
- e. beperking van hun natuurlijk gedrag
“En zelfs met de ellendige levens die wij leven zullen wij niet de natuurlijke levensduur bereiken.” (Orwell 9)

Maar de afsluitende zin van Artikel 1.3 lid 3 brengt onze realiteit in herinnering: deze behandelingen hoeven enkel voorkomen te worden “voor zover zulks redelijkerwijs kan worden verlangd.”

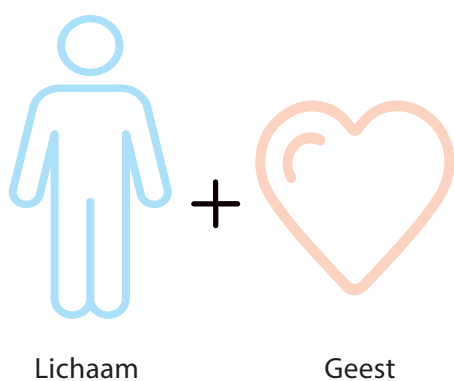
Zowel in Animal Farm als in Wet Dieren komen wij de idee tegen dat het dier een wezen met gevoel is. Dit betekent dat bepaalde behandelingen van dieren onethisch zijn en strafbaar gesteld zijn bij wet. Zoals aangetoond is, komen de ideeën betreffende de inhoud van een slechte behandeling van een dier direct met elkaar overeen in de teksten van Animal Farm en Wet Dieren.

3.3 More Comprehensive Understanding

Zoals zojuist aangetoond is komen de inzichten uit de literatuurwetenschap en de rechtswetenschap overeen in de definitie van “het dier als een wezen met gevoel”. Aan de andere kant hebben we ook kunnen zien dat de werking van de twee inzichten verschillend is. De literatuurwetenschapper beschouwt “het dier als een wezen met gevoel” door middel van de analyse van een fictieve tekst waarin de verbeelding wordt gebruikt om een idee te krijgen van het dier. De rechtswetenschapper beschouwt “het dier als

een wezen met gevoel” door middel van de analyse van wetten die het dier als een wezen met gevoel categoriseren en middels deze categorisatie proberen de werkelijkheid zo goed mogelijk te representeren.

Dit verschil zorgt ervoor dat de literatuurwetenschapper en rechtswetenschapper samen tot een more comprehensive understanding kunnen komen van “het dier als wezen met gevoel” en hierdoor de vraag Hoe kan het lot van vee in Nederland verbeterd worden? samen beter kunnen beantwoorden dan alleen. Dit is het best te begrijpen via een metafoor:



Het literatuurwetenschappelijke en rechtswetenschappelijke inzicht zijn als de lichaam en geest van een persoon. Het lichaam is tastbaar, afdwingbaar en concreet. De geest is abstract, grenzeloos en niet geheel zichtbaar. Maar een persoon heeft zowel een lichaam als geest nodig om optimaal vooruit te komen. In het leven is het belangrijk dat deze twee elementen in harmonie zijn.

Het inzicht uit de literatuurwetenschap kunnen wij zien als de geest van het antwoord op onze vraag. Via de literatuurwetenschap beschikken wij over middelen om dichterbij de (mogelijke) innerlijke beleving van een dier te komen via de verbeelding. De geest is in staat om gevoelens te begrijpen en op deze wijze de empathie van de lezer aan te wakkeren. De literaire verbeelding geeft ons een diepgaand inzicht in de beleving van het dier. Dit is een krachtige essentie die van belang is voor het verbeteren van het lot van het dier, maar het is tegelijkertijd erg abstract. Gevoelens zijn niet goed meetbaar en zeker niet afdwingbaar. In de praktijk wordt hiermee bedoeld dat het onwaarschijnlijk is dat een veedier die mishandeld wordt direct op een betere behandeling kan rekenen via het inzicht van de literatuurwetenschapper. De kans is klein dat de mens die hem mishandelt een boek als *Animal Farm* zal lezen en vervolgens direct zal stoppen met de mishandeling.

Het inzicht mist dus in concreetheid. Deze concreetheid kan geboden worden door het inzicht uit de rechtswetenschap. De wet kunnen wij zien als de belichaming van de geest. Door de idee van “een dier als een wezen met gevoel” te belichamen in een wet wordt dit idee afdwingbaar voor een rechter. De categorisatie van vee in de wet zou gebaseerd moeten zijn op de idee dat “een dier een wezen met gevoel” is. Op deze manier kan wetgeving op zeer directe en concrete wijze een oplossing bieden aan een slechte

behandeling van vee. Het is dan echter wel van belang dat deze wetgeving de geest volledig belichaamd. Hiermee wordt bedoeld dat de wetgeving verder zou moeten gaan dan de huidige symboolwetgeving. Op dit moment kunnen wij de idee dat "een dier een wezen met gevoel is" al vinden in de wet, maar omdat de wet niet voorziet in precieze bepalingen die inhoud geven aan dit idee kan de wet op dit moment het lot van vee nog niet genoeg verbeteren.

Enkel als de geest en het lichaam een sterke verbinding hebben en deze twee inzichten samen gebruikt worden is een verandering voor het lot van dieren mogelijk. Empathie in combinatie met wetgeving die het dier als wezen met gevoel categoriseert zorgt dan voor een afdwingbare bescherming van dieren en draagt zodoende bij aan een verbetering van het lot van dieren.



Conclusie en actiehorizon

Het beantwoorden van de vraag Hoe kan het lot van vee in Nederland verbeterd worden? hebben wij in de afgelopen hoofdstukken gedaan vanuit het perspectief van de literatuurwetenschap, vervolgens vanuit het perspectief van de rechtswetenschap en tot slotte door de inzichten te combineren in een more comprehensive understanding. Aan de ene kant ziet de literatuurwetenschapper opties in het gebruik van de verbeelding via een literair werk, die vervolgens bij de lezer empathie op kan brengen voor de karakters uit dat werk. Door de analyse van *Animal Farm* hebben wij kunnen zien hoe een literair werk empathie voor vee op kan wekken. Aan de andere kant ziet de rechtswetenschapper opties in de categorisatie van vee als wezens met gevoel in de wet, waardoor de bescherming van het dier afdwingbaar wordt bij de rechter. Door de analyse van Wet Dieren en de zaak AR vs. Givar hebben wij kunnen zien dat de huidige categorisatie van het dier vee niet voldoende kan beschermen. Door de empathie uit het literatuurwetenschappelijke inzicht en de afdwingbaarheid uit het rechtswetenschappelijke inzicht te combineren zou het dier als wezen met gevoel zo goed mogelijk beschermd kunnen worden.

Hoewel de bescherming van het dier reeds één van de doelen is geweest bij de creatie van Wet Dieren, hebben wij kunnen zien in de bewoording van de wetgeving en de zaak die wij besproken hebben (AR versus Givar) dat dit doel op dit moment niet goed behaald kan worden. Zoals eerder vernoemd is valt alle wetgeving die in de bescherming van dieren voorziet op dit moment onder het Ministerie van Economische Zaken. De situatie van vee is dubbel omdat zij productiedieren zijn, en hoewel wij ons beseffen dat ze gevoelens hebben, zijn zij ook een onderdeel van een productieketen en dus van de economische sfeer.

Beargumenteert zou dan ook kunnen worden dat de huidige wetgeving juist de perfecte representatie van vee is, aangezien het precies laat zien hoe tegenstrijdig het exploiteren van dieren daadwerkelijk is. Ik denk dat hier zeker een kern van waarheid in zit, en dat dierenbescherming en de productie van dierlijke producten nooit volledig samen zal kunnen gaan. Maar dit is een deel van onze menselijke en moderne situatie en onvoldoende reden om niet toch ons best te doen om verder te gaan dan regelgeving die enkel voorziet in bescherming “voor zover zulks redelijkerwijs kan worden verlangd.”

Een veelbesproken en zeer progressieve oplossing zou het veranderen van de status van een dier van rechtsobject naar rechtssubject zijn. Het dier zou in zo'n situatie in staat zijn om zelf een beroep te doen op bepaalde rechten. Dit is een streven wat nu vooral voor apen (zoals chimpansees) ingezet wordt¹⁷. Minder ingrijpende initiatieven zijn wetten die speciaal voorzien in de bescherming van dieren (zoals de Gezondheids- en Welzijnswet Dieren dat deed) die bijvoorbeeld bestaan in Duitsland, Zwitserland en Engeland¹⁸. Dierenrechtenactivisten en organisaties en partijen zoals de Partij voor de Dieren en Groenlinks streven hier al jaren naar. Maar het moge duidelijk zijn dat ook met het bestaan van een dergelijke wet het gevaar van symboolwetgeving aanwezig blijft.

Oplossingen worden ook gezocht (en gevonden) op het gebied van innovatie: Nederland neemt hier een belangrijke rol in door bijvoorbeeld de ontwikkeling van de kweekburger.¹⁹ Ook elders in Europa wordt vooruitstreven onderzoek gedaan, zoals in Duitsland waar nieuwe methoden er vanaf 2016 voor moeten zorgen dat mannelijke kuikentjes niet meer vergast of versnipperd worden.²⁰ Hoewel ik deze technische oplossingen zeker aanmoedig, vraag ik me wel af of ze binnen aanzienlijke tijd de druk van de mega-industrie in vlees en andere dierlijke producten af kan halen. Bovendien is het ook als deze innovaties vlot gebruikt zullen gaan worden van belang om na te denken over hoe wij ons als mensen tot dieren verhouden.

Dit onderzoek opende met de uitspraak dat dieren de grote morele blinde vlek van onze maatschappij zijn. Om deze blinde vlek niet alleen zichtbaar te maken maar ook te beginnen aan het opruimen van de vlek is zowel inzicht in de waarde van het dier als wezen met gevoel als afdwingbare bescherming van deze waarde nodig. Door het combineren van het inzicht van de literatuurwetenschapper (die ons een exclusief kijkje kan geven in de mogelijke belevingswereld van het dier) en de rechtswetenschapper (die de middelen heeft om de bescherming van het dier afdwingbaar te maken) kunnen de stappen naar een beter lot voor vee gezet worden.

¹⁷ <http://www.nonhumanrightsproject.org/>

¹⁸ <http://www.onegreenplanet.org/animalsandnature/the-best-places-for-animals/>

¹⁹ <http://www.nrc.nl/nieuws/2013/08/05/eerste-kweekburger-gepresenteerd-google-oprichter-brin-vesteerde-250-000-euro/>

²⁰ <https://www.thedodo.com/germany-stop-culling-male-chicks-1068701850.html>

Bibliografie

Deel I:

- Abrams, M. H. *The Mirror and the Lamp: Romantic Theory and the Critical Tradition*. London: Oxford UP, 1971. Print.
- Baker, Steve. "Animals, Representation, and Reality." *Society & Animals* 9.3 (2001): 189-201. Print.
- Leitch, Vincent B. "Martha Nussbaum." Introduction. *The Norton Anthology of Theory and Criticism*. 2nd ed et al. 2nd ed. New York: W.W. Norton & Company, Inc., 2010. 2302-2305. Print.
- Nussbaum, Martha. "Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education: Chapter 3: The Narrative Imagination." *The Norton Anthology of Theory and Criticism*. Ed. Vincent B. Leitch et al. 2nd ed. New York: W.W. Norton & Company, Inc., 2010. 2306-2328. Print.
- Orwell, George. *Animal Farm: A Fairy Story*. London: Secker & Warburg, 1965. Print.
- Plato. "The Republic X." *The Norton Anthology of Theory and Criticism*. Ed. Vincent B. Leitch et al. 2nd ed. New York: W.W. Norton & Company, Inc., 2010. 64-77. Print.
- Rooden, Aukje van. "Magnifying the Mirror and the Lamp: A Critical Reconsideration of the Abramsian Poetical Model and Its Contribution to the Research on Modern Dutch Literature." *Journal of Dutch Literature* 3.1 (2012): 65-87. Print.
- Simons, John. *Animal Rights and the Politics of Literary Representation*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, 2002. Print.
- Wordsworth, William. "Preface to Lyrical Ballads." *The Norton Anthology of Theory and Criticism*. Ed. Vincent B. Leitch et al. 2nd ed. New York: W.W. Norton & Company, Inc., 2010. 559-579. Print.

Deel II:

- Agruniekreinvallei Voer versus Givar. ECLI:NL: RBNHO:2014 :11808. Rechtbank Gelderland. 11 maart 2015.
- Jansen, J.E. "Over de ontzakelijking van dieren en de grenzen van het zaaksbegrip." *Rechtsgeleerd Magazijn THEMIS* 5 (2011): 187-201. Print.
- Tweede Kamer, vergaderjaar 2007–2008, 31 389, nr. 3, Memorie van Toelichting: Een integraal kader voor regels over gehouden dieren en daaraan gerelateerde onderwerpen (Wet dieren)

Vries, B. De, en T. Hol. *Idealia En Realia Rond De Omgang Met Productiedieren: Welzijn En Productdoel Als Beoordelingskaders Voor De Dierhouderij, Beschouwd Binnen Het Perspectief Van Recht, Politiek En Moraal*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2007. Print.

Artikel 3:2a Burgerlijk Wetboek

Besluit houders dieren, <http://wetten.overheid.nl/BWBR0035217>

Gezondheids- en welzijnswet dieren, <http://wetten.overheid.nl/BWBR0005662>

Wet Dieren, <http://wetten.overheid.nl/BWBR0030250>

Deel III:

Repko, Allen F. *Interdisciplinary Research: Process and Theory*. 2nd ed. Los Angeles: SAGE, 2008. Print.

A Piglet Is Not an Egg and a Pig Is Not a Chicken: An Analysis of Livestock in the Netherlands from the Perspectives of Law and Literature

How can the situation of livestock in the Netherlands be enhanced?

LITERATURE

By **imagining** that which might not be perceived in reality, a reader develops **empathy** for a novel's characters

"Now, comrades, what is the nature of this life of ours? Let us face it: our lives are miserable, laborious and short. We are born and given just so much food as will keep the breath in our bodies." – Old Major

LAW

By categorizing an animal as a "non-good" "living-being" with "intrinsic value" a just treatment of animals becomes **enforceable**

Art 3:2a BW:
 1. Animals are not goods
 2. All provisions applicable to goods apply to animals.

An animal is not a good but a sentient living being.

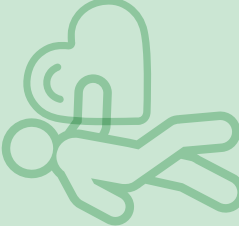
EMPATHY +


CATEGORIZATION =

ENFORCEABLE PROTECTION

MORE COMPREHENSIVE UNDERSTANDING

By using one's imagination to enhance an animal's ability to feel, but also one's empathy for the animal's ability to provide those provisions that could make the protection of their ability to feel enforceable.





Liberal Arts and Sciences Thesis
Written by: Emma van Meyeren, 2014/2015

